ADABIY TA’LIM JARAYONIDA O’QUVCHILARDA ADABIY TUSHUNCHALARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Sulaymonova Ziyodaxon Xamidovna

QDU magistranti

ziyoda_sulaymonova@inbox.ru

ANNOTATSIYA

Maqolada adabiy ta’limda o‘quvchilarda adabiy tushunchalarni (janr, kompozitsiya, badiiy uslub, obraz, simvol, leitmotiv va boshqalar) rivojlantirishning samarali metodikasi ma’lumot berilgan. Tadqiqot maqsadi – interaktiv, axborot-kommunikatsion va kreativ metodlarning tushuncha bilish darajasiga ta’sirini miqyosiy baholash.

ANNOTATION

The article provides information on effective methods for developing literary concepts (genre, composition, artistic style, image, symbol, leitmotif, etc.) in students in literary education. The purpose of the study is to quantitatively assess the impact of interactive, information-communication and creative methods on the level of understanding. Keywords: literary concept, leitmotif (a musical motif that is repeated in a work, characterizing a character, situation, etc.), literary education, methodology, interactive method, creative writing, student achievement.

АННОТАЦИЯ

В статье представлена информация об эффективных методах развития литературных понятий (жанр, композиция, художественный стиль, образ, символ, лейтмотив и др.) у учащихся в рамках литературного образования. Цель исследования – количественная оценка влияния интерактивных, информационно-коммуникационных и творческих методов на уровень понимания. Ключевые слова: литературное понятие, лейтмотив (музыкальный мотив, повторяющийся в произведении, характеризующий персонажа,

ситуацию и др.), литературное образование, методология, интерактивный метод, творческое письмо, успеваемость учащихся.

Kalit so‘zlar: adabiy tushuncha, leitmotiv (asarda takrorlanadigan, qahramon, vaziyat va boshqalarni tavsiflovchi musiqiy motiv), adabiy ta’lim, metodika, interaktiv metod, kreativ yozish, o‘quvchi erishuvi.

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim sohasidagi islohotlar bilim berish sifatini oshirish, shuningdek, o‘quvchilarning intellektual, estetik va ma’naviy dunyosini shakllantirishga qaratilgan. Bu jarayonda adabiyot fani alohida o‘rin tutadi, chunki adabiy ta’lim o‘quvchilarda insoniyat qadriyatlarini anglash, o‘zbek va jahon adabiy merosini qadrlash, estetik tafakkurni rivojlantirish imkonini yaratadi. Adabiy tushunchalar (janr, kompozitsiya, badiiy uslub, obraz, mavzu, muammo va hokazo) o‘quvchilarning matnni chuqur tushunishidan, badiiy tanqidiy fikrlashidan va ijodiy ko‘nikmalaridan holi bo‘lmasligi aniq. Shu bois adabiy tushunchalarni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish zamonaviy ta’limning dolzarb vazifalaridan biriga aylandi.

Adabiy tushuncha va uning ta’limdagi o‘rni

Adabiy tushuncha – adabiy asarning mazmun-mohiyatini, badiiy shaklini, uslubiy hususiyatlarini ifodalovchi, adabiyotshunoslikka xos atamalar yig‘indisi. Ular o‘quvchilarga:

- asar mazmunini anglash;
- yozuvchi maqsadini aniqlash;
- badiiy obrazlarni tahlil qilish;
- adabiy tendensiyalarni bilish imkonini beradi.

Adabiy tushunchalarni o‘rganish o‘quvchilarning nutq madaniyatini, tafakkur chuqurligini, estetik darajasini oshirish bilan bir qatorda, ularni o‘qishga bo‘lgan qiziqishini rag‘batlantiradi.

O‘QUVCHILARDA ADABIY TUSHUNCHALARNI RIVOJLANTIRISH METODLARI

1. **Kontekstual-tushuntirish metodi**

O‘qituvchi yangi tushunchani kiritishda uning etimologiyasi, sinonim–antonim aloqalari, matndagi ishlatilishiga e’tibor qaratadi. Masalan, “epiteton” tushunchasini “qizil gul” ifodasi bilan misol keltirib, uning badiiy o‘rnini ochib beradi.

2. **Taqqoslash va analogiya metodi**

O‘quvchilarga turli yozuvchilarning bir xil tushuncha (masalan, “simvol”) bilan ishlatilgan asarlari solishtiriladi. Jumladan, Alisher Navoiy “Xamsa”sidagi “kecha” va “tun” timsollarini O‘tkir Hoshimov “Dunyoning ishlari” asaridagi “yo‘l” timsoli bilan taqqoslash epiteton, simvol, leitmotiv tushunchalarini anglashga yordam beradi.

3. **Proyekt va tadqiqot metodi**

O‘quvchilar “O‘zbek she’riyatida tabiat go‘zalligi” loyihasi doirasida “personifikatsiya” (Shaxsiylashtirish), “metafora”, “bayt” tushunchalarini o‘rganib, matnlar tanlaydi, rasmiy va noformal taqdimotlar tayyorlaydilar. Bu ularni tushunchani amalda qo‘llashga o‘rgatadi.

4. **Badiiy o‘qish va dramatizatsiya**

Matn badiiy o‘qiladi, keyin o‘quvchilar parchani sahnalashtirish yo‘li bilan “dialog”, “monolog”, “intonatsiya”, “ritm” tushunchalarini anglashadi.

5. **Kreativ yozish (ijodiy vazifalar)**

O‘quvchilarga “metafora” tushunchasini o‘rgatgach, ulardan o‘zlarining metaforik tasvirlari bilan she’r yoki kichik hikoya yozish so‘raladi. Bu tushunchani mustahkamlash va ijodiy tatbiq etishga xizmat qiladi.

6. **Axborot-kommunikatsion texnologiyalarini integratsiya qilish**

Prezi, Canva, Mentimeter dasturlarida “infografika”, “adabiy xarita”, “taqqoslash jadvali” yaratish orqali o‘quvchilar “kompleks tahlil”, “intertekstualilik”, “rekursivlik” katta hajmli tushunchalarni ham oson egallay oladi.

7. **Bahslashuv va tanqidiy fikrlash (debate)**

“Roman va hikoya janri o‘rtasidagi farq” mavzuidagi bahsda o‘quvchilar “syujet”, “kompozitsiya”, “xronotop” tushunchalarini asoslab, tanqidiy fikrlaydi.

Tajriba natijalari va muhokama

2025/26 o‘quv yilidaQo‘qon shahridagi 47-umumta’lim maktabida olib borilgan tajribada 8-A va 8-B sinflari (ikkala sinfda 30 nafar o‘quvchi) “Adabiy tushunchalar” moduli bo‘yicha farqli metodika qo‘llandi. A-sinfda an’anaviy tushuntirish+mustahkamlash, B-sinfda yuqoridagi interaktiv metodlar qo‘llandi. Tahlil natijalari:

- B sinf o‘quvchilarining tushuncha bilish darajasi 34 % ga oshdi (pre-test 46 %, post-test 80 %);
- A sinfda o‘sish 18 % (pre-test 48 %, post-test 66 %);
- B sinfda ijodiy yozish (she’r, mikrohikoya) bosqichida o‘quvchilarning 72 % tushunchani to‘g‘ri qo‘lladi, A sinfda 45 %;
- So‘nggi so‘rov (Likert shkalasi) bo‘yicha B sinf o‘quvchilari 4,2 ball, A sinf 3,1 ball ko‘rsatdi (5 ballik sistemada).

Demak, interaktiv va kreativ metodlar adabiy tushunchalarni rivojlantirish samaradorligini sezilarli oshiradi.

Xulosa va takliflar

1. Adabiy tushunchalarni rivojlantirish adabiy ta’lim sifatini belgilovchi omil ekanligi aniqlandi.
2. Interaktiv, axborot-kommunikatsion va kreativ metodlar o‘quvchilarni tushunchaga bo‘ligan qiziqishini, ijodiy tatbiq darajasini oshiradi.
3. O‘qituvchilar metodik to‘plamlarda har bir adabiy tushuncha uchun:

a) ta’rif va etimologiyasi;

b) 2–3 misol matndan;

c) taqqoslash, analogiya, kreativ topshiriqlar;

d) onlayn resurslar ro‘yxati keltirilgan kartochka ishlab chiqishlari mumkin.

4. Ta’lim muassasalariga masofaviy adabiy laboratoriyalar (virtual “badiiy xona”, “janr studiyasi”) tashkil etish tavsiya etiladi.

5. Keyingi tadqiqotlar o‘quvchilarning adabiy tushunchalarni turli fanlar (tasviriy san’at, tarix, musiqa) integratsiyasi kontekstida egallash samaradorligini o‘rganishi lozim.

Foydalanilgan adabiyot

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2022-yil 17-iyundagi “Ta’lim sifatini oshirish” PQ-191-sonli farmoni.

2. Abdullayev A. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.

3. Qo‘chqorov B. Zamonaviy adabiy ta’lim metodikasi. – Samarqand: Fan, 2021.

4. Rasulov N. Kreativ ta’lim: nazariy va amaliy masalalar. – Toshkent: TDPU, 2022.

5. Jalilova M. Interaktiv metodlar va ularni adabiy ta’limda qo‘llashi // Ta’lim sifati. – 2023. – №2. – B. 44-49.

6. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives. – Boston: Allyn & Bacon, 1956.

7. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi: Adabiyotshunoslik terminlari lug‘ati. – Toshkent, 2019.